

Євген Козлов,
*кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ХОЧЕШ БУТИ ЩАСЛИВИМ — БУДЬ НИМ

*«Твоє щастя, і твій мир, і твій рай, і твій Бог є всередині тебе»
Григорій Сковорода*

Україна переживає важкі часи. Влада вже вкотре розпочинає реформування національної економіки, перекладаючи весь тягар цього надто складного та тривалого процесу на плечі своїх терплячих громадян. Прикриваючись об'єктивними закономірностями ринкових відносин і світовою фінансовою кризою, намагається наповнити державну казну за рахунок скорочення соціальних програм і бюджетних виплат малозабезпеченим верствам населення. Рівень життя та доходів більшості громадян неупинно знижується.

Натомість нас запевняють, що ось-ось настане стабілізація економіки та почнеться зростання валового національного продукту, що обов'язково призведе до наповнення державного бюджету, покращання умов життя населення та добробуту. Треба, мовляв, лише з «розумінням» поставитися до ситуації, що склалася у нашій економіці, «трохи» перечекати, пережити важкий період, затягнувши міцніше пояси та ретельно й відповідально працюючи на благо держави.

А людям же якось треба жити далі, не чекаючи настання благодатних часів, а в ось таких складних умовах здобувати освіту, професію, лікувати хвороби, створювати сім'ї, будувати житло, народжувати й виховувати дітей. Життя минає, його неможливо зупинити в очікуванні манни небесної від влади. Та ніхто її і не чекає, рівень довіри населення до можновладних керманичів стабільно прямує до нуля, люди за роки незалежності навчилися виживати без допомоги державних структур.

Як же бути звичайній людині у такому непростому сьогоденні, як гідно та пристойно себе почувати не дивлячись на всі негаразди нашої дійсності, як не озлитися на все і вся, не спустошити свою душу песимізмом, відчаєм і зневірою? Де шукати підстави для стабільного позитивного настрою та душевної рівноваги у різних життєвих ситуаціях, де знайти непохитні ідеали та непохитний стрижень для мудрої поведінки? Яку допомогу може запропонувати багатовіковий досвід пошуку філософами та мислителями різних часів і народів душевного спокою та миру серця, мудрого життя та щастя?

У запропонованій статті ми намагаємося дати відповідь на вищезначені болючі та невідкладні питання й окреслити можливі шляхи подолання людиною невдоволення життям, внут-

рішнього неспокою та душевної дисгармонії, визначити напрямки роботи над собою для нелегкого пошуку самовладання, зосередити увагу на важливих моментах нашого світовідчуття для його свідомого самоконтролю та налаштування на позитивні почуття та емоції. Для вирішення означених завдань ми залуцаємо здобутки та напрацювання різних філософських шкіл і релігійно-етичних учень, користується власними результатами осмислення їх відповідних положень і своїм особистим досвідом утілення їх у життя. Принциповою позицією автора є визнання першочерговості саме практичного змісту філософського знання, його людиномірності, його «пневмотерапевтичного» характеру. «Пустими є слова того філософа, якими не виліковується ніяке страждання людське, — проголошував першість гуманістичного смислу філософії Епікур, — як від медицини немає ніякої користі, якщо вона не виганяє хвороби із тіла, так і від філософії, якщо вона не виганяє хвороби душі»¹.

Буття як таке є єдиним, цілісним і гармонійним — це незаперечна істина та очевидність для більш-менш чутливої, розвинутої та глибокої людини. Як «вінець творіння» людина теж є частиною глобального Універсуму, але у круговерті техногенної цивілізації майже втратила відчуття своєї органічної єдності зі світобудовою. І будь-хто, кого не влаштовує та не задовольняє мирська суєта та метушня, хто пригнічений шаленим ритмом пульсації сучасного життя, намагається хоча б іноді «втекти» від цього, усамітнитися, побути наодинці, інстинктивно прагнучи причетності до життя природи, до «участі» у здійсненні вселенського буття. Така інтенція реалізується, як ми знаємо, через бажання у перебуванні «на природі»: пікніки, виїзди «за місто», корпоративи «на свіжому повітрі», відпочинок на березі моря, туристичні походи лісами та горами тощо. Навіть звичайна прогулянка набагато приємніша, коли ми йдемо у парки та сади, до річок, ставків і т. і.

Людина як мікрокосм органічно та невід'ємно пов'язана із макрокосмом, це було відомо за давніх-давен, і цей зв'язок є багатогранним, поліфонічним, цілісним, системним тощо. Ми цим і у цьому живемо, ми настільки «звикли» до цього, що зазвичай не відчуваємо та не усвідомлюємо цього зв'язку в усій його складності, багатоманітності та особливостях. Проте беззаперечним є положення про те, що усією багаторівневою структурою свого єства ми постійно співіснуємо та співвідносимося із відповідними рівнями буття (вселенського, планетарного, ноосферного, соціального).

Людині не дано досягнути і до кінця розкрити та простежити цю структуру в усій її бездонній незбагненності — «подорож у глибини духу буде нескінченою» — казав колись Геракліт, для

¹ Антологія мирової філософії. — М., 1969. — Т.1, ч.1. — 360 с.

нас лише іноді трохи «прочиняються» її певні рівні та сторони. Це зумовлено, насамперед, мірою відкритості самої людини до неосяжної глибини власного духу, ступенем усвідомлення тожності власного мікро-буття з абсолютним макро-буттям, «метафізичним» відчуттям спорідненості свого існування з існуванням всесвіту, — як просторово-феноменального космосу, так і втаємниченою багатовимірністю духовного універсуму. «Людина — органічний член світової, космічної ієрархії, — проголошував на початку ХХ ст. всесвітньо відомий філософ, киянин за походженням, Микола Бердяєв, — і багатство її змісту прямо пропорційно її поєднанню із космосом»¹. У більшості випадків ми лише можемо побачити, помітити, прослідкувати й описати те, що відбувається навколо нас і на «поверхні» нашої свідомості, але причини цього, «чому» й «як» це відбувається, осягнути до кінця ми не здатні.

Наше існування (екзистенція) може бути гармонійним (теоретично) лише у симфонії природно-біологічного, соціального та психологічно-трансцендентного аспектів (начал) у нашому естві. Прийнемо таке твердження як вихідний пункт у наших міркуваннях: «Саме поняття людини, її особистості — йдеться у сучасному авторитетному підручнику з філософії — ...повинно ґрунтуватися на понятті єдності соціального, біологічного та психічного»². Зрозуміло, що наведена градація-поділення на різні форми буття такого складного та багатошарового феномена, як людина, є надто раціоналізованою й умовною, і тому досить обмеженою. Розчленувати та відособити ці людські начала одне від одного неможливо. Проте прийнявши таке розуміння людини як робочу гіпотезу, можна стверджувати, що *без гармонійного поєднання* таких різних аспектів вести мову про цілісність людини, та, як наслідок, її щасливе життя просто немає сенсу. Постає питання про *умови можливості досягнення такого консонансу*. Проаналізуємо коротко кожен із цих форм людського буття окремо.

Природно-біологічну свою складову, свою тілесність ми можемо відчувати лише у теперішньому, в оцю хвилину, що минає, лише «тут і зараз», це здається очевидним і не викликає сумніву. Про відчуття свого тіла у минулому у нас залишаються лише слабкі спогади, і відновити, а тим більше пережити їх наново просто неможливо. Фізіологічно наш організм працює в автоматичному режимі, час від часу нагадуючи про себе сигналами про необхідність задоволення певних своїх потреб. У стані злагодженої роботи різних його систем ми відчуваємо себе здоровими. Це є першою необхідною умовою для нормального самопочуття та позитивного світовідчуття. У системі йоги давньоіндійського мудреця Патанджалі (ІІ ст. до н.е.) першим ступенем на шляху

¹ Бердяєв Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека // Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. — М., 1989. — 376 с.

² Спиркин А.Г. Философия: 2-е изд. — М.: Гардарики, 2008. — 315 с.

самовдосконалення була хатха-йога, призначення якої полягало у гармонізації функціонування фізичного тіла. Без такої попередньої підготовки оволодіння наступними більш високими ступенями вважалося неможливим. «У здоровому тілі — здоровий дух», — стверджує те ж саме народна мудрість.

Як відомо, соціальний аспект людського буття є саме тим, що надає людині суто людських якостей і властивостей, себто робить людину власне людиною, неповторною та унікальною особистістю. Не повторюючи загальновідомих істин, звернемо увагу лише на один важливий момент нашого життя — необхідність спілкування та деякі його особливості. Як воно відбувається, що при цьому відчуває людина, чому це є життєвою потребою?

Розмова (особливо цікава) зі співбесідником віч-на-віч, «наживо» (або з іншими людьми у компанії) може здійснюватися лише безпосередньо, може відбуватися лише у поточну мить, *лише у теперішньому*, обличчя до обличчя, а не у минулому або майбутньому, — там можуть бути або лише спогади про те, що відбулося, або уявлення про можливе (першого — не змінити, другого — точно не передбачити). Чи не саме тому ми так цінуємо таке «живе» спілкування, чи не тому воно здатне так захоплювати нашу увагу, надавати сил, бадьорості та наснаги, чи не тому, що воно «змушує» нас *відчувати* життя, *яке завжди відбувається лише «тут і зараз», лише в оцю хвилину, в оцю поточну мить?* Звичайно, якщо людина сповна «захоплена» таким спілкуванням.

І, нарешті, третій аспект у нашому розгляді невід'ємно пов'язаний із другим і органічно впливає з нього: наші почуття та емоції у наведеній ситуації завжди наявні «тут і зараз», думки «працюють» теж у теперішній сучасності, і глибина спілкування (тема розмови, рівень взаєморозуміння, взаємопроникнення), його відвертість і щирість визначають повноту й «якість» перебування у теперішньому (аж до: «...де двоє або троє зібрані в ім'я Моє, там Я серед них» (Матф., 18, 20)).

Оскільки реально ми не можемо жити ні у минулому, ні у майбутньому, а лише у теперішньому, то із розглянутого вище впливає абсолютно логічний висновок про те, що *гармонійне поєднання* соціального, біологічного та психологічного рівнів людського буття, *їх консонанс може бути сповна та повною мірою досягнутим лише у теперішньому, в актуальній дійсності, лише «тут і зараз»*. Отже, повноту життя та гармонію буття, єдність і цілісність суцього людина може відчувати всією своєю багатогранною та багат шаровою структурою (перебуваючи в особливому стані, — саме тому «відчувати», — а не «уявляти» або «мислити») *тільки у теперішньому, лише через нього й із нього, лише «тут і зараз», лише в оцю хвилину, в оцю поточну мить*.

Як приклад на підтвердження цієї тези можна навести переживання тих особливо яскравих моментів життя, які називають «натхнення», «захоплення», «щастя», коли людина усіма своїми

думками, почуттями та емоціями «зібрана» у певний момент дійсності, сповна проживає його, коли вона не блукає згадками у минулому або уявою у майбутньому, а повністю «схоплена» миттю, поточною ситуацією. У такі хвилини людина забуває про все на світі та навіть про саму себе, «розчиняється» в екзистенції, — у хвилини зачарованості красою природи, мерехтінням зоряного неба, в екстазах творчого піднесення, у втраті відчуття часу від спілкування з коханою людиною тощо.

А згадаймо своє дитинство. Як ми самозабутньо гралися у різні ігри та бавилися іграшками! Як нам було гарно, які ми були захоплені тим чи іншим процесом! Як могли забувати про все на світі: про їжу та пиття, про прохання та заборони батьків стерегтися й берегтися (не «лізти у шкоду»), не забруднювати себе та одяг, далеко не заходити тощо. Звідси стає зрозуміло, що діти не завжди є неслухняними, вони просто настільки «розчиняються» у грі, настільки «зливаються» із ситуацією гри, що «втрачають» себе, забувають про себе, так само як і про всі перестороги та заборони батьків. На жаль, така дитяча здатність до кінця та «з головою» віддаватись якійсь певній діяльності або конкретній справі у більшості людей з роками швидко втрачається.

Але ж повернімося до нашої дійсності та поспитаємо себе: як переважно проходить наше життя? Для більшості з нас відповідь буде приблизно такою: коли наша увага сповна не прикута справами по роботі, у звичайній повсякденності, у стурбованості поточними проблемами та метушні побутового клопоту ми постійно подумки або озираємося назад, згадуючи досвід минулого (свій або інших людей), або напружено та зосереджено вдивляємося у майбутнє, — у прийдешні ситуації та невіршені питання, — тому і не можемо жити у теперішньому... Себто, наша увага здебільшого спрямована не на навколишню дійсність, а зосереджена на внутрішньому світі нашої свідомості. Проте, незважаючи на те, і наше тіло, й оточення — природа, люди, світ у цілому (вони можуть не знати про наші думки) — перебувають лише «тут і зараз», у поточній хвилині, в актуальній теперішності, а не у минулому або майбутньому.

Проблема може надто ускладнюватися ще й тим, що у більшості випадків такі медитативні стани не є безпристрасними — вони емоційно забарвлені. Про минуле ми згадуємо або з незадоволенням (про згаяний час, погані вчинки, втрачені можливості тощо), або з ностальгією і тугою (як колись було гарно, якими ми були щасливими, не розуміючи того...). Про майбутнє зазвичай ми думаємо зі стурбованістю та побоюванням, уже не кажучи, що часто й зі страхом од невизначеності.

Проте елементарна логіка та звичайний здоровий глузд повинні нам підказати, що така аналітична «діяльність» нашої свідомості позбавлена будь-якого сенсу. Минулого *вже немає* і воно ніколи не повернеться. Реально прожити, пережити його

наново не вдасться, змінити також. Згадуючи та відновлюючи в уяві різні епізоди та ситуації, ми лише банально та безжалісно марнуємо час. Єдино позитивним і конструктивним моментом тут може бути пригадування стресових, психотравмуючих ситуацій і уявне переживання їх заново зі свідомо іншим відношенням, зміною мотивації, розумінням їх необхідності, законмірності та незворотності. Іншими словами, треба змиритися, прийняти та благословити своє минуле, бути йому вдячним за набутий досвід і життєву школу. Спромогтися відчутти стару істину про те, що й у нашій долі, як і у глобальному плані світобудови, «усе, що б не робилося, робиться на краще». Узяти на озброєння повчання апостола Павла: «Усяка кара в теперішній час не здається радістю, але смутком, та згодом для навчених нею приносить мирний плід праведності» (До Євреїв, 12, 11).

Щодо майбутнього очевидним і наочним є те, що його *ще немає*. Проте воно деяким чином є нам підвладним. Зрозуміло, що воно приходить як результат і закономірний наслідок минулого, але ми можемо його певною і лише певною мірою коригувати, творити та програмувати у нашому теперішньому. Стурбованість майбутнім і побоювання його теж є безглуздими і навіть шкідливими, оскільки дадуть відповідні паростки у подальшому прийдешньому. Негативні думки є небезпечними як для нашого сьогодення, так і (набагато більше) для нашого майбутнього. Знаючи це, Платон проголошував: «Красиві думки ведуть до красивого життя».

Отже, повторимо ще раз, що *реально ми є володарями лише нашого актуального теперішнього, нашого «тут і зараз», лише цієї поточної хвилини, що минає*. Лише «тут і зараз» ми можемо відчувати, почувати, діяти, приймати рішення, творити, радіти життю, кохати... «Найголовніший і найвеличніший смисл поточної хвилини — ...те, що саме *оця* хвилина й є неповторною миттю Вічності. Що саме *оце* зараз і складає все найголовніше, найвеличніше та найцінніше у житті» (курсив автора — К.Є.)¹. Жити «тут і зараз», у теперішності, закликали і Гораций: «Лови день!», і Сенека: «Живи сьогодні!», «Життя не відкладай!» (контекст цих висловлювань близький до наших міркувань, і не стосується, як це часто помилково витлумачується, прагнення якнайбільше отримати чуттєвих насолод і задоволень від життя).

Головою розуміючи все це, але за нестатком самовладання підпавши під владу емоцій, що зводять нанівець і елементарну логіку, і здоровий глузд, людина іноді стає заручником і навіть жертвою своїх неконтрольованих почуттів. У переважній більшості випадків обидва напрямки спрямованості нашої свідомості (у минуле або у майбутнє) викликають негативні емоції та призводять до пригніченого настрою та песимізму («усе погано»). Людина стає роздратованою та гнівливою, «зриваю-

¹ Антарова К.Е. Две жизни. — Ч.2. — М.: Сиринь, Скорпион, 1993. —181 с.

чись» і виплескуючи «наболіле» на інших, або починає в усіх негараздах справедливо звинувачувати саму себе та тоне у трясовині самоїдства. І в результаті така людина крокує життям із насупленими бровами та стиснутими щелепами, похмурим обличчям і понурими очима, відчуваючи себе нещасною...

А все лише від того, що нам важко виринути із егоїстичної зацикленості на самих себе та власних проблемах, подивитися на себе збоку, озирнутися навколо та помітити інших людей із такими ж або майже такими ж проблемами. Завжди стає легше жити, коли увага відволікається від самого себе. «Вистрибнувши» із самих себе, ми опинимося «тут і зараз», у *актуальному поточному теперішньому*, яке ми помічаємо зазвичай лише «краєм ока», а у більшості випадків не відчуваємо та не усвідомлюємо, але у *якому та лише у якому, і ніяк інакше*, відбуваються події, приймаються рішення, робляться вчинки, твориться майбутнє. У *якому та лише у якому* ми можемо почувати себе цілісною людиною, відчувати свою єдність зі світобудовою, співпричетність із абсолютним буттям (Богом). У *якому*, по великому рахунку, *проходить, минає і наше життя, і життя Всесвіту*.

Тепер, нарешті, настав час згадати і про висловлювання Козьми Прутькова, що винесено як назва цієї статті: «*Хочеш бути щасливим — будь ним*».

Що ж таке щастя та де його шукати? Відповідь у контексті наших міркувань здається простою та лежить на поверхні: не треба мріяти про якесь щастя у майбутньому, про прийдешнє щастя, що настане, нарешті, коли у нас буде те або інше: певні матеріальні блага, добробут, родинний затишок, діти, високі посади, визнання колег тощо. Себто, не треба подумки переносити його у невідоме (близьке або далеке) майбутнє і тим більше пов'язувати із цінностями мирськими, побутовим рівнем оточуючої дійсності, врешті-решт, зі світом феноменальним (світом явищ). Сучасний досвід життя в економічно та соціально високорозвинених країнах свідчить, що смислотеза ностальгія заповнює людину навіть за найкращих майнових і культурних умов її існування. «Численні тілесні потреби очікують тебе, та не в них щастя, — вкотре нагадує нам уже давно відоме класик української філософської думки Григорій Сковорода, — бо серцю твоєму потрібне лише одне, і там Бог і щастя, воно недалеко. Близько. У серці та в душі твоїй»¹.

Багато хто з геніїв думки та майстрів слова майже в однакових виразах закликають спрямовувати пошуки щастя так само не у якесь примарне майбутнє або кудись назовні, а до

¹ Сковорода Г.С. Вхідні двері до християнського доброчестя // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 54

самих себе, до власної душі та серця: «не ганяйся за щастям: воно завжди перебуває у тобі самому» (Піфагор), «щастя та нещастя — у душі» (Демокрит), «щастя — нелегка річ: його дуже важко знайти у собі та неможливо знайти будь-де в іншому місці» (Н. Шамфор), «щастя залежить не від обставин, а від самого себе» (Л.М. Толстой), «як здоров'я має свою осілість не зовні, а всередині тіла, так мир і щастя в найглибшій точці душі нашої перебуває і є здоров'ям її, а нашим блаженством»¹, «твоє щастя, і твій мир, і твій рай, і твій Бог є всередині тебе» (Г.С. Сковорода)².

Отже, попередньо підсумовуючи наші роздуми, можна дійти висновку, що треба шукати та вчитися знаходити душевний спокій і мир серця у самому собі, передусім у своєму внутрішньому світі, правильно скеровуючи свій розум, почуття та емоції у різних життєвих ситуаціях. Це нелегка справа, і для цього потрібна напружена праця самостереження, самоаналізу та самопізнання. «Пізнай себе!» — ця стародавня максима видатним філософом Сократом була поставлена як основна філософська проблема та головна вимога для досягнення гідного людського життя. Великого значення філософії як мистецтву правильно жити надавав і Григорій Сковорода, у вченні якого дослідження внутрішньої сутності людини через самопізнання було необхідною умовою для пошуку душевного спокою та миру серця, й, — як результату, — щасливого життя.

Ми не випадково звернулися до філософської спадщини нашого видатного співвітчизника, тому що один із його наріжних антропологічних концептів — положення про «споріднену працю» — може стати чималою підмогою у наших міркуваннях. З точки зору мислителя, філософія повинна бути тісно пов'язана із життям і спрямована на розв'язання болючих і невідкладних питань як людського існування, так і суспільно-практичних завдань. Для нашого філософа вона стає теоретичною основою для вирішення поставленої ним проблеми людського щастя. Залучаючи для цього східні та західні джерела, зокрема, Біблію та здобутки античної філософії, Сковорода доходить висновку, що для людини «...немає кориснішого й важнішого, як богомудро управляти зовнішньою, домашньою й внутрішньою душевною економією, тобто *пізнати себе* й зробити порядок у своєму серці» (курсив наш — К.Є.)³.

Для чого ж потрібно пізнавати себе? Філософ відповідає: «Очевидно, від пізнання себе самого входить у душу світло

¹ Сковорода Г.С. Кільце (Дружня розмова про мир душевний) // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 262.

² Сковорода Г.С. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 311.

³ Сковорода Г.С. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 245—246.

божого знання, а з ним мирний шлях щастя»¹. Уже в першому своєму великому філософському творі «Нарцис. Розмови про те: пізнай себе», Сковорода обґрунтовує ідею самопізнання людиною своєї духовної сутності як необхідну умову досягнення внутрішнього миру та спокою. У іншому (вище цитованому) творі на питання, де знайти людині оте «безначальне начало й вишне єство», філософ відповідає: «Якщо спершу не знайде всередині себе, то дарма шукатиме в інших місцях. Та це є справа досконалих серцем, а нам слід навчатися... <сердечного> спокою»².

Душевний спокій і мир серця для звичайної людини, за Сковородою, означає «жити за натурою», а навчити цьому може «наша матір Біблія», яка «на кількох місцях кричить нам: «Слухай себе», «Прислухайся до себе краще...», ...«Повернися у дім свій». І це означає благовістити мир, сповіщати шлях щастя, ...відкривати керівне в усьому й недремне око, щоб якнайшвидше кожний, підкоряючись таємному всередині себе покликові блаженного духа, міг одержати настанову, просвітлення, кураж і досконалість у кожній своїй справі... — і далі філософ висновує — ...І це й є бути щасливим, пізнати себе, або свою природу, взятися за свою долю і перебувати з частиною, спорідненою собі, із всезагальної служби»³ (курсив автора. — К.Є.).

Знайти себе та свою «споріднену працю» нелегко, зазначає Сковорода, проте іншого шляху до миру серця немає, тому що «цілком мертва душа людська, яка не вдалася до свого природного діла... — і тому, продовжує він, — не дивись, що вище й нижче, що показніше й не знатніше, багатше й бідніше, а виглядай те, що тобі споріднене. Раз уже сказано, що без спорідненості все ніщо...»⁴. Отже, почувати себе щасливою людиною може лише займаючись тією діяльністю, яка відповідає її покликанню: «Наша справа лиш пізнати себе й довідатися, для якої посади ми народилися й з ким водитися... — тому що, зазначає далі філософ — ...справжня сердечна насолода міститься у спорідненій праці. Тим вона солодша, чим природніша»⁵. У тому ж випадку, коли людині з різних причин не вдається знайти свою «споріднену працю», мислитель закликає смиренно шукати душевний спокій у тих обставинах, які склалися: «Бажаєш бути щасливим? Будь вдоволений своєю долею»⁶.

¹ Сковорода Г.С. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 304.

² Сковорода Г.С. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 244—245.

³ Сковорода Г.С. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 307.

⁴ Там само. — С. 310—311.

⁵ Там само. — С. 314, 319—320.

⁶ Сковорода Г.С. Вхідні двері до християнського доброчестя // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 325.

Г.С. Сковорода був одним із тих філософів, які твердо та послідовно втілювали у дійсність свої філософські переконання, які прикладом свого життя стверджували своє вчення. Філософським заповітом, зверненим до всіх, хто крокує нелегкими шляхами самопізнання та самовдосконалення, лунають слова мислителя: «Щастя наше всередині нас... хай ніхто не очікує щастя ні від високих наук, ні від шанованих посад, ні від достатку... Немає його ніде. Воно залежить від серця, серце від миру, мир від покликання, покликання від Бога. Тут кінець, не йди далі. Це джерело будь-якої втіхи, і царству його не буде кінця»¹.

Поспілкувавшись із думками великих, повернемося до наших роздумів. Мабуть, кожен із нас хоч раз у житті у смутку й тузі себе питав: «Як мені було гарно тоді-то і тоді, яким я був щасливим! — і далі із сердечним болем — чому ж тоді я цього не розумів, не цінував свого щастя, не насолоджувався їм сповна»? У чому ж тут справа? А відповідь буде простою: *ми не вмiли «помітити» й оцінити тієї сучасності, тих умов та обставин життя, тих людей, із якими звела доля у свій час, не вмiли відчутти та зрозуміти свого щастя*. Чому? Тому що наша свідомість тоді була зайнята думками про щось інше, про наше минуле або майбутнє, увага прикута до вирішення поточних проблем, ми не усвідомлювали себе сповна у тому теперішньому, не жили «тут і зараз».

У кожному віці є свої переваги, і немає сенсу порівнювати, наприклад, дитинство із юністю, юність зі зрілістю, старість із усім попереднім. Сумувати за роками, що минули, сумна та безглузда справа. Односпрямованість часу, незворотність і скінченність людського життя на землі є об'єктивною дійсністю та непереможною даністю, так здійснюється закон еволюції всього живого та світобудови у цілому. Розуміючи все це, як людині, все ж таки, не впасти у «метафізичну» тугу та відчай од залежності від такої нездоланної тотальної необхідності?

Вихід є! Просто треба навчитися у кожному віці цінувати те, що у ньому є: своєчасно неусвідомлювану безтурботність у дитинстві; пробудження душі, вирування енергії та великий спектр можливостей у юності, оволодіння знаннями та творче їх застосування у зрілості. У похилому віці теж є свої переваги: набутий життєвий досвід і мудрість, можливість поділитися ними, передати свої знання, вміння та майстерність наступним поколінням, своїм дітям і онукам. Навчившись із роками творчо та конструктивно ставитися до дійсності, наповнювати вищим смыслом будь-які обставини життя та мужньо зустрічати різні негаразди, буде набагато легше переносити хвороби та неміч старості.

Для нормального та більш-менш щасливого життя людині треба не зациклюватися на поточних проблемах і побоюваннях,

¹ Сковорода Г.С. Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру // Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба. — Львів: Світ, 1995. — С. 328.

не «бігти» по життю у постійній заклопотаності нагальними питаннями та обов'язками (багато хто намагається таким чином наповнити внутрішню порожнечу), а, по можливості, «помічати» все зовнішнє, бути уважною до нього, спостерігати все, що навколо відбувається, — адже *це й є наше життя*, наша сучасність. Увести у свідомість і закарбувати там розуміння того, що «все — у самій людині. І не зовнішнє життя пригнічує або оновлює її, але сама людина створює своє життя... (вона) все у собі носить і сама, своїми внутрішніми силами, що не залежать ні від чого та ні від кого, творить свій день»¹.

Навчитися у теперішньому, «тут і зараз», цінувати все те (і тих), із чим (ким) ми стикаємося у повсякденності, знайти час і сили сердечним теплом і любов'ю зігріти тих, хто йде по життю поряд з нами. У своєму серці прийняти, змиритися та полюбити ті обставини, де ми опинилися, будь-яку життєву проблему зустрічати з усвідомленням того, що вона є якраз тим необхідним саме для нас життєвим уроком, тим випробуванням долі, що посилається зверху, від якого неможливо відмахнутися й яке треба гідно та достойно пройти і відпрацювати. Урешті-решт, дійти до того, щоб «зрозуміти раз і назавжди, що зовнішнє життя приходиться як результат внутрішнього, а не навпаки»². Надати максимум уваги та внести творчий момент у все те, чим ми займаємося, вкласти себе повністю у ту справу, що робимо, — і тоді ми відчуємо себе у єдності з іншими людьми, із життям своєї країни, із вселенським буттям. Лише таким може бути шлях до душевного спокою, гармонії серця та щастя.

Тоді нам не буде так болісно (або прикро і соромно) згадувати про своє минуле, адже ми проживемо його в усій повноті почуттів, думок та емоцій, — тобто щасливо, — і майбутнє перестане нас турбувати, навіть прийдешній відхід із земного життя не буде лякати темною прірвою безодні та невідомості, а стане очікуваним і гідно заслуженим відпочинком на нашій стежині Вічності. І тоді не буде ностальгічних спогадів, жалю, туги та нудьги, не буде підстав для старечого брюжжання — на це просто не буде часу.

У статті здійснено спробу дослідження умов можливості досягнення людиною душевного спокою та рівноваги у складних обставинах сучасного життя. Використано досвід філософських пошуків Г.С. Сковороди щодо вирішення проблеми людського щастя

The article makes an attempt of investigate the conditions of possibility of man's reaching peace of mind and equilibrium in complicated circumstances of modern life. Experience of philosophical searches by G.S. Scovoroda is used in relation to the decision of problem of still human happiness.

*Стаття надійшла до редколегії 21.10.11,
прийнята до друку 09.02.12.*

¹ Антарова К.Е. Две жизни. — Ч. 2. — М.: Сиринь, Скорпион, 1993. — С. 39, 315.

² Там само. — С. 147.